

3. Давыдов П. М. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов, Д. Я. Мирский. – М., 1963.
4. Дубинский А.Я. Основания к прекращению уголовного дела в стадии предварительного расследования : учебное пособие. – К., 1973. –131 с.
5. Жогин Н.В., Фаткулин Н.Ф. Предварительное следствие в советском уголовном процессе» – М., 1965.
6. Кудрявцев В.Н. Юридическая конфликтология. / Бойков А.Д., Варламова Н.Н., Дмитриев А.В., Дубовик О.Л., и др.; отв. ред. Кудрявцев В.Н. – М., 1995.
7. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : [курс лекцій] : навч. посібник / Л.М. Лобойко. – К., 2005.
8. Матюшенко Р.І. Виконання процесуального рішення про закриття кримінальної справи: автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / Р.І. Матюшенко. – К., 2004.
9. Михайловская И. Б. Социальное назначение уголовной юстиции и цель уголовного процесса / И. Б. Михайловская // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 111–118.
10. Москалькова Т.Н. Новые подходы к содержанию института реабилитации в УПК РФ 2001 года Т.Н. Москалькова // Уголовное право. – 2002. – №2. – с. 69–73.
11. Попаденко Е.В. Альтернативные средства разрешения уголовно правовых конфликтов в российском и зарубежном праве. // Попаденко Е.В. – М., 2009.
12. Рось Г.В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г.В. Рось – Л., 2009.
13. Статіва І.І. Початковий етап підготовчого провадження в кримінальному процесі України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / І.І. Статіва. – Д., 2011.
14. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. – 5-те вид., доп. і перероб. – К., 2007. – 848 с. – (Юридична освіта)
15. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И.Я. Фойницкий. – Т. 2. – СПб., 1996.
16. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс // М.А. Чельцов М., 1962.

Надійшла до редакції 21.10.2011

МИХАЙЛОВА Н.В., викладач
ЄРМОЛЕНКО Я.В., студент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.122

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРОЕКТОМ

Проаналізовано проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства, приведення його у відповідність до Європейських стандартів та Конституції України, проблеми правового статусу потерпілого у кримінальному процесі.

Ключові слова: потерпілий, права, обов'язки, правовий статус, законні представники, представник потерпілого, відшкодування шкоди, кримінально-процесуальне законодавство.

Анализируются проблемы реформирования уголовно-процессуального законодательства, приведения его в соответствие с Европейскими стандартами и Конституцией Украины, проблемы правового статуса потерпевшего в уголовном процессе.

Ключевые слова: потерпевший, права, обязанности, правовой статус, законные представители, представитель потерпевшего, возмещение вреда, уголовно-процессуальное законодательство.

The article is devoted to the analysis of the content of the concept of the Rule of Law; The ways of decision some problems of legal status of victim in criminal process .

Keywords: victim, rights, responsibilities, legal status, legal representatives, representative of the victim, compensation for damage, criminal process legislation.

Конституція України у ст. 3 закріпила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. У ст. 55 Кон-

ституції України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Вказаними нормами Основний Закон держави закріпив одне з головних соціальних завдань держави і суспільства – захист громадян від злочинних посягань. Незважаючи на це, кожного року в Україні потерпілими від злочинів стає все більша кількість осіб.

Сьогодні вітчизняні науковці та практичні працівники відзначають очевидну недосконалість правового статусу потерпілого. Аналіз чинного кримінально-процесуального законодавства України вказує на те, що правовий статус потерпілого, зокрема обсяг прав, значно вужчий порівняно з обвинуваченим. Вирішення цієї проблеми набуває особливої актуальності у світлі необхідності проведення реформи кримінально-процесуального законодавства України та прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, показує, що проблеми реформування процесуального законодавства знаходяться в центрі уваги науковців [1-9]. Але існуючі публікації не вичерпують всієї складності проблеми, а швидше утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Мета даної роботи – порівняти правовий статус потерпілого за чинним кримінально-процесуальним кодексом та його проектом та виокремити найбільш вдалі норми цих кодексів, що в своєму поєднанні могли б вирішити існуючі на даний час проблеми в законодавстві.

Українські вчені-юристи і практики з року в рік точать дискусії навколо нових Проектів КПК України. І це вже стало традицією. Так, 13 грудня 2007 р. на 1 сесії VI скликання Верховної Ради України було зареєстровано Проект КПК України за законодавчою ініціативою народних депутатів В.Р. Мойсика, І.В. Вернидубова, С.В. Ківалова і Ю.А. Кармазіна. З 25 січня 2008 р. законопроект знаходиться на етапі „вручено для ознайомлення” [9].

Сьогодні процесуалісти з занепокоєнням очікують нового законопроекту, який в офіційному порядку так досі і не оприлюднений, але який ось-ось має заявити про себе як «евростандарт», останнє слово наукової процесуальної думки, сформованої, що правда, під піклуванням фахівця з конституційного права А. Портнова.

У проекті В.Р. Мойсика потерпілому як учаснику процесу присвячена окрема 10 глава, яка складається із двох статей – 55 і 56.

Аналіз норм чинного КПК України, які стосуються потерпілого, в першу чергу вказує на недосконалість визначення самого поняття „потерпілий”. Для його визначення сучасне кримінально-процесуальне законодавство застосовує термін „потерпілий”, який вперше був ужитий ще в «Уставе уголовного судопроизводства» від 24.11.1864 р. [8, с. 63]. Зі змісту ст. 49 КПК 1960 р. випливає, що потерпілим у кримінальній справі може бути лише особа. Таке положення є, на нашу думку, застарілим і потребує обов'язкової зміни. Поняття „особа” охоплює як фізичних, так і юридичних осіб; зі змісту ж вищезгаданої статті випливає, що йдеться саме про фізичну особу. Хоча, по-перше, як відомо, суспільно небезпечні діяння, передбачені у КК України, заподіюють шкоду не тільки фізичним особам, а й іншим соціальним суб'єктам (наприклад, юридичним), а по-друге, бурхливий розвиток економіки та зростання злочинів у цій сфері призводять до необхідності надання статусу потерпілого й юридичним особам. На цю проблему звернули увагу й самі розробники проекту КПК, яким визначено, що статусу потерпілого може набувати й юридична особа, чії права та обов'язки реалізуються через представника.

Наразі позиції законотворців різняться ще й з іншого питання: чи потрібно надавати статус потерпілого державі. Позитивна відповідь запропонована у проекті КПК. За ним потерпілим може бути держава в особі її представника – відповідного контролюючого органу, який у межах своєї компетенції здійснює контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування податків і зборів (обов'язкових платежів), їх сплатою та погашенням податкового боргу. Але, на нашу думку, потреби в цьому немає. На захисті інтересів держави у кримінальному процесі стоять відповідні органи, що підтримують державне обвинувачення, тому залучення інших органів як представників держави недоцільно. Це також може негативно вплинути і на рівність сторін у процесі.

Надання особі правового статусу потерпілого є способом кримінально-процесуального захисту її прав. Для того щоб певна особа набула статусу потерпілого, відповідно до чинного КПК, необхідно відповідне процесуальне оформлення: особа, яка проводить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд – ухвалу. Проте законодавець не зазначає, коли саме має бути винесений відповідний документ. Фактичними підставами для винесення постанови/ухвали

про визнання особи потерпілим є наявність у кримінальній справі доказів, що вказують на спричинення злочином шкоди. Таким чином, достатньо встановити, хоча б в загальних рисах, факт заподіяння фізичної, матеріальної чи моральної шкоди.

За проектом КПК України у справах про злочини або суспільно небезпечні діяння, внаслідок яких сталася смерть потерпілого, потерпілими визнаються його близькі родичі або, за домовленістю між ними, один із них. Проект КПК порівняно з чинним КПК збільшив коло близьких родичів. Окрім батьків, одного з подружжя, дітей, рідних братів і сестер, діда, баби, онуків законодавець додав усиновителів та усиновлених, що є значним розширенням кола цих осіб. Буквальне тлумачення цієї статті як за проектом КПК (ч. 2 ст. 55), так і за чинним КПК (ч. 5 ст. 49) не дозволяє поширювати її дію на ті випадки, коли потерпілий помер після вчинення злочину, але не внаслідок нього, а з інших причин, а також коли кримінальна справа порушується за заявою або повідомленням про безвісти відсутнього [4, с. 46].

Щодо участі законних представників у кримінальному процесі, то за проектом КПК встановлюються певні випадки залучення цих осіб, а саме коли потерпілим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, без спеціального на те доручення. У чинному КПК взагалі не передбачені такі випадки, вони лише конкретизуються в пункті 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 2004 р. „Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів” [3, с. 520]. Фактично коло законних представників за КПК України та його проектом залишається тим самим: це батьки, опікуни, піклувальники, представники органів опіки і піклування, представники установ і організацій, на піклуванні яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний. Різниця полягає в тому, що проект КПК також відносить до законних представників інших повнолітніх близьких родичів, але за умови, якщо немає батьків.

Задля зрівняння процесуального статусу потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого розробники проекту КПК передбачили обов'язкову участь представника потерпілого – фізичної особи у випадках, якщо потерпілий:

- є неповнолітнім;
- через свої психічні або фізичні вади (німий, глухий, сліпий тощо) не може самостійно реалізувати право на захист своїх законних інтересів.

Хоча й випадків обов'язкової участі захисника підозрюваного, обвинуваченого набагато більше порівняно з випадками обов'язкової участі представника потерпілого, все ж таки це краще, ніж нічого. Також вагомою новелою проекту КПК є те, що у випадках, передбачених законом, участь представника забезпечується безоплатно за рахунок держави.

Проектом КПК України визначаються ще й інші права потерпілого, які в даний час не передбачені чинним кримінально-процесуальним законодавством. Крім існуючих прав, потерпілий відповідно до законопроекту має право:

- у необхідних випадках користуватися допомогою перекладача за рахунок держави;
- у встановлених законом випадках користуватися правовою допомогою за рахунок держави;
- брати участь у слідчих діях, що виконуються за його клопотанням, з дозволу особи, яка здійснює дізнання, слідчого;
- висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового розгляду;
- застосовувати технічні засоби під час виконання процесуальних дій за його участю та при судовому розгляді справи, якщо цим не порушуються права інших учасників кримінального провадження.

Крім цього, відповідно до законопроекту потерпілий має право не тільки давати показання, а й відмовитися від давання показань. У чинному КПК таке право прямо не передбачалося, хоча й малося на увазі, оскільки потерпілий не несе кримінальної відповідальності за відмову від давання показань. Це важливе доповнення змінює й подальший порядок допиту потерпілого. Так, за проектом КПК слідчий перед допитом повинен повідомити потерпілого про його право відмовитися давати показання. Зазначимо, що чинним КПК роз'яснення такого права потерпілому не передбачається.

Проектом КПК визначено, що потерпілий має право на відшкодування заподіяної злочи-

ном майнової шкоди за рахунок особи, винної у вчиненні злочину, чи осіб, що несуть майнову відповідальність за її дії, а у випадках, передбачених законом, – за рахунок держави. Безсумнівно, ця процесуальна новела є прогресивною за своєю суттю, оскільки забезпечує захист прав і законних інтересів потерпілих, у справах яких не було встановлено особу, що вчинила злочин, чи осіб, які несуть майнову відповідальність за дії такої особи. Слід зазначити, що вітчизняний законодавець вже робив спроби щодо вирішення цього питання. Так, 25 травня 2006 р. на 1 сесії V скликання Верховної Ради України було зареєстровано Проект Закону „Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину”, однак він був знятий з розгляду 19 квітня 2007 року.

Щодо ознайомлення з матеріалами справи потерпілого у проекті КПК виокремлюються такі його права, як одержувати копії процесуальних документів та отримувати письмові повідомлення; знайомитися з протоколами слідчих дій, виконаних за його участю або за клопотанням його чи його представника, та з іншими матеріалами справи у випадках, передбачених Кодексом, а після закінчення досудового слідства – з матеріалами справи та подавати на них зауваження.

З приводу обов'язків потерпілих зазначимо, що окрім визначених чинним КПК додається обов'язок потерпілого не перешкоджати встановленню обставин у справі шляхом примушування свідка, підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного до відмови від давання показань.

Підбиваючи підсумки, можна зробити *висновок*, що проект КПК України зробив певні кроки в напрямі удосконалення та розширення процесуального статусу потерпілого як учасника кримінального процесу. З іншого боку, необхідно зазначити, що деякі його положення потребують подальшої оцінки та удосконалення.

Список використаної літератури:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України // ВВР УССР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
2. Буртовий М. Проблеми своєчасного визнання особи потерпілою від злочину як гарантія дотримання її прав і законних інтересів у кримінальному процесі // Кримінальний процес. – 2008. – № 9. – С. 161-162.
3. Вапнярчук В.В. Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2009). – Х., 2009.
4. Капліна О. Удосконалення процесуального статусу потерпілого в кримінальному судочинстві України // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 4. – С. 43-47.
5. Мальована Я.П. Victim's rights: проблеми правового статусу потерпілого в кримінальному процесі // Юридична газета. – 2010. – № 11. – С. 21.
6. Присажнюк Т.І. Потерпілий від злочину: проблеми правового захисту. – К., 2007.
7. Тертишник В.М. Потерпілий від злочину може стати потерпілим від закону // Юридичний вісник України. – 2003. – № 44. – С. 10.
8. Шморгун Т. Потерпілий як учасник кримінального процесу // Юридична Україна. – 2005. – № 6. – С. 63-66.
9. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

Надійшла до редакції 27.10.2011

МИХАЙЛОВА Н.В., викладач
КОСТЕНКО О., студентка
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ СТАТУС СВИДКА В ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ ТА ПРОЕКТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ

Проаналізовано проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства, приведення його у відповідність до Європейських стандартів і Конституцією України, а також пошук найбільш оптимальних шляхів удосконалення правового статусу свідка у кримінальному процесі України.

Ключові слова: права, свідок, правова допомога, захисник, відповідальність, кримінально-процесуальне законодавство.

Проаналізовані проблеми реформування уголовно-процесуального законо-

